

بررسی عوامل مؤثر بر برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی دوره کارشناسی و ارائه راهکارهایی جهت بهبود آن

علی محبی^۱

نعمت الله موسی پور^۲

علیرضا کیامنش^۳

غلامرضا حاجی حسین نژاد^۴

تاریخ وصول: ۸۹/۱۱/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۰/۷/۲۶

چکیده

یکی از برنامه های اجرا شده در نظام های آموزشی «برنامه درسی تجربه شده» می باشد که مطالعات و تحقیقات زیادی روی آن صورت گرفته است. برنامه درسی تجربه شده دارای سطوح مختلفی است که برنامه درسی نهفته در سطح اول آن قرار دارد. این برنامه درسی متأثر از عوامل مختلفی است که در این تحقیق برای سهولت کار به چهار دسته کلی با عنوان، آموزشی، اجتماعی، فردی و جغرافیایی تقسیم شده است. علی رغم گستردگی تحقیقات انجام شده در مورد برنامه درسی تجربه شده، تاکنون تحقیقات میدانی زیادی در زمینه عوامل مؤثر بر آن صورت نگرفته است. در مقاله حاضر درس اندیشه

۱- استادیار دانشگاه علوم انتظامی

۲- دانشیار دانشگاه شهید باهنر کرمان

۳- استاد دانشگاه تربیت معلم تهران

۴- استادیار دانشگاه تربیت معلم تهران

اسلامی دوره کارشناسی انتخاب و عوامل مؤثر بر برنامه درسی نهفته این درس مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحقیق با استفاده از روش کمی و به وسیله پرسشنامه، برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی دانشجویان در هنگام ورود به دانشگاه و نیز عوامل مؤثر بر آن مورد سنجش قرار گرفت. برای انتخاب جامعه نمونه از میان دانشجویان ورودی سال ۸۹-۱۳۸۸ یکی از دانشگاه‌های تهران که ۶۵۰ نفر بودند تعداد ۲۱۰ دانشجو به طور تصادفی انتخاب شد. پس از جمع‌آوری پرسشنامه با استفاده از آزمون آماری پیرسون متغیرهایی که رابطه معنی‌داری با متغیر ملاک (برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی) داشتند مشخص شد. سپس از آزمون آماری رگرسیون جهت تعیین سهم هر کدام از عوامل استفاده شد؛ بر اساس نتیجه آزمون آماری پیرسون همه عوامل آموزشی، اجتماعی، انفرادی و جغرافیایی و زیر مجموعه‌های آنها با برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی رابطه داشتند؛ اما در رگرسیون کل فقط رابطه عوامل آموزشی با متغیرهای (مدرس، محتوا، ارزشیابی)، عوامل اجتماعی با متغیرهای (خانواده، رسانه و دوستان و همکلاسی‌ها)، عوامل اجتماعی با متغیرهای (مطالعه، رضایت از آموزش دینی) و عوامل جغرافیایی با متغیر محل زندگی ثابت شد. براساس نتایج بدست آمده متغیرهای رضایت از آموزش دینی، مدرسان دروس دینی، دوستان و همکلاسی‌ها، رسانه‌ها و مطالعه دینی به ترتیب بیشترین رابطه را با برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی داشتند.

واژگان کلیدی: برنامه درسی، برنامه درسی تجربه شده، برنامه درسی نهفته، عوامل مؤثر.

مقدمه

خداوند متعال در آیه یکصد و شصت چهارم سوره آل عمران به خاطر ارسال راهنما و مربی برای تعلیم و تزکیه، بر مومنین منت نهاده و با لفظ «لقد منّ علی المومنین» آیه را شروع نمود است. این موضوع اهمیت بسیار بالایی تربیت را می‌رساند که خداوند در میان نعمت‌های بی‌شمار خود برای آن از لفظ منّت استفاده کرده است؛ زیرا پس از خلقت ارزشمندترین چیزی که انسان برای رسیدن به کمال و قرب الهی نیاز دارد تعلیم و تربیت می‌باشد.

تعلیم و تربیت به عنوان مجموعه اعمالی که طی آن شرایط برای رشد و شکوفایی استعدادهای انسان و شکوفایی فطرت آدمی مهیا می‌شود، تا او به سمت کمال هدایت و

راهنمایی گردد، متأثر از عواملی است که شناخت آنها امکان برنامه ریزی فرایند تربیت را فراهم می‌سازد. اگر چه دست اندرکاران تربیت در پی آن هستند که آنچه آن‌ها قصد کرده‌اند از سوی مخاطب تجربه گردد، لکن آنچه یادگیرندگان با خود به همراه می‌آورند (پیش زمینه/ برنامه درسی نهفته) و عوامل مؤثر بر آن می‌تواند به برنامه ریزی فرایند تربیت کمک بسیار خوبی بکند.

در میان دروسی که در دوره کارشناسی دانشگاه‌ها ارائه می‌شود، درس اندیشه اسلامی با هدف ایجاد «نگرش مثبت به اعتقادات و نیز سرمایه‌های فرهنگی خودی و ایجاد نگرش مثبت به مبانی اعتقادی و فرهنگی و تقویت روحیه پاسداری از استقلال کشور و نفی هر گونه ستم‌پذیری» طراحی و اجرا می‌شود و حتی امید آن است که «فرد شایستگی لازم را برای تقرب به درگاه الهی پیدا کند». بنابراین مورد توجه جدی نظام برنامه ریزی آموزش عالی کشور است. اما اینکه پیش زمینه این درس یعنی آنچه دانشجویان با خود می‌آورند چیست و تحت تأثیر چه عواملی است، موضوعی است که تحقیق حاضر در صدد دستیابی به آن است.

صاحب نظران برنامه درسی دیدگاه‌های مختلفی در خصوص انواع یا سطوح برنامه درسی ارائه نموده‌اند. برای نمونه کلاین^۱ (۱۹۹۱) هفت سطح برای برنامه درسی معرفی می‌کند؛ که از برنامه درسی ایده آل شروع و به برنامه درسی تجربه شده^۲ ختم می‌گردد. گودلد^۳ (۱۹۹۷) برنامه درسی را در چهار سطح که آخرین آن برنامه درسی تجربه شده می‌باشد معرفی نموده است. موسی پور (۱۳۸۵) شش نوع برنامه درسی را بر شمرده که برنامه درسی تجربه شده یکی از آنها است. با توجه به طبقه بندی‌ها و انواع برنامه درسی ذکر شده این نکته دریافت می‌شود که برنامه درسی تجربه شده یکی از انواع شناخته شده برنامه درسی است.

در نظر گرفتن یادگیرنده به عنوان منبع اطلاعات در تصمیم‌گیری‌ها، یکی از انواع طراحی برنامه درسی را شکل می‌دهد که در آن نیازها، علایق، توانمندی‌ها و تجارب گذشته فراگیران

1. Klien

2. experienced curriculum

3. Goodlad

مبنای تصمیم‌گیری در خصوص عوامل برنامه درسی در نظر گرفته می‌شود (مکدونالد^۱، ۱۹۷۳). این الگو بر فعال بودن یادگیرندگان و استقلال آنان در جریان یاددهی-یادگیری یا مساله محور بودن برنامه درسی تکیه می‌کند (مهر محمدی ۱۳۷۴). به طور خلاصه در طراحی برنامه درسی که از فراگیران به عنوان منبع و مرجع اصلی استفاده می‌شود در حقیقت یادگیرندگان تصمیم‌گیرنده‌ی اصلی هستند که تا حدی کنترل عوامل نه‌گانه برنامه را در دست دارند. این اساسی‌ترین نکته در خصوص این الگوی برنامه ریزی است (کلاین ترجمه مهر محمدی، ۱۳۶۷).

اهمیت این الگو از این جهت است که در تحلیل نهایی، دانشجویان از طریق نوع واکنش‌های مثبت و یا منفی که نسبت به برنامه درسی انجام می‌دهند، تصمیم‌گیر نهایی برنامه می‌باشند (مهر محمدی، ۱۳۸۱). می‌توان گفت برنامه درسی تجربه شده به نوعی از برنامه درسی عنایت دارد که در رفتار یادگیرنده (مخاطب) ظهور می‌یابد و به اعتقاد وین و بروس^۲ (۲۰۰۳) برنامه درسی تجربه شده بالاترین سطح برنامه درسی است.

اگر چه در برخی از منابع فقط به تعابیر کلی در خصوص برنامه درسی تجربه شده اکتفا شده است، اما رفتار از چنان گستره‌ای برخوردار است که برای فهم برنامه درسی تجربه شده تحلیل آن مورد نیاز است. فتحی و اجارگاه و زیمیتات (۲۰۰۷) از جمله کسانی هستند که به این موضوع توجه تحلیلی داشته‌اند و براساس تأملات خود برنامه درسی تجربه شده را دارای پنج سطح دانسته‌اند؛ که عبارتند از: برنامه درسی مورد انتظار^۳، برنامه درسی نهفته^۴، برنامه درسی تعاملی^۵، برنامه درسی یادگرفته شده^۶ و برنامه درسی نهادینه شده یا انتقالی^۷.

برنامه درسی «مورد انتظار» یعنی آنچه فراگیر می‌خواهد؛ برنامه درسی نهفته یعنی آنچه فراگیر با خود دارد و آنچه درباره موضوع می‌داند؛ برنامه درسی «تعاملی» یعنی آنچه فراگیر

-
1. Makdonald
 2. Waive & Bruce
 3. expected curriculum
 4. concealed curriculum
 5. interactive curriculum
 6. Lean ed curriculum
 7. transformation insitutionalized curriculum

می‌بیند و می‌شنود و می‌گوید؛ برنامه‌درسی «دریافت شده» یعنی آنچه فراگیر در آزمون‌ها نشان می‌دهد؛ و در نهایت برنامه‌درسی «نهادینه شده» یعنی آنچه فراگیر از نظر رفتاری ظهور می‌بخشد. بدیهی است تحقق بخش زیادی از برنامه‌های ذکر شده از طریق برنامه رسمی صورت نمی‌گیرد.

برخی صاحب نظران بر این باورند که برنامه‌درسی آشکار بخش کوچکی از آن چیزی است که مدارس و دانشگاه‌ها آموزش می‌دهند (فتحی و اجارگاه ۱۳۸۴، مهرمحمدی و علیخانی ۱۳۸۳ آیزنر^۱، ۱۹۸۹). بنابراین، بخش بزرگتر یادگیری فراگیران حاصل تجربیات قبلی آنان و نیز تعامل پویای آنان با فرهنگ، مجموعه روابط و مناسبات، قوانین و مقررات و جو حاکم بر محیط آموزشی، خانواده و جامعه می‌باشد، که بی توجهی به آن تحقق اهداف والای تعلیم و تربیت را دچار اشکال می‌نماید.

بسیاری از روان‌شناسان یادگیری را شکلی از اشکال رشد می‌دانند. همانطور که رشد یک جریان دائمی است، یعنی گذشته آن با حال و وضع فعلی آن با آینده ارتباط دارد، یادگیری نیز مانند رشد جریانی است که گذشته آن (تجربیات قبلی) پایه و اساس وضع فعلی آن را تشکیل می‌دهد (شریعتمداری، ۱۳۸۲). جان دیویی یکی از اصول تعلیم و تربیت را اصل ادامه می‌داند. برطبق این اصل هر تجربه‌ای تحت تأثیر تجربیات قبلی قرار دارد و به نحوی در تجربیات آینده فرد تأثیر می‌کند. تجربیات قبلی پایه و اساس فهم و بصیرت ادراک حسی و یادگیری است. در برخورد با محیط و سازگاری با آن تجربیات حسی به کمک فرد می‌شتابد (همان). گودلد بر این باور است که یادگیرندگان ممکن است ۷۵ درصد آنچه تجربه می‌کنند را به عنوان پیش زمینه‌ای که تدریس بر مبنای آن انجام می‌شود با خود به مدرسه بیاورند (گودلد^۲، ۱۹۹۷). فتحی و اجارگاه وزیمیتات معتقدند، منظور از برنامه‌درسی نهفته عبارت است از: آنچه فرد با خود به مدرسه یا کلاس درس می‌آورد. این تجربیات و آموخته‌های قبلی نقش بسیار مهمی در

1. eisner
2. Goodlad

یادگیری مدرسه‌ای فرد دارد و می‌تواند شامل روش‌های یادگیری فرد، یادگیری‌های قبلی و زمینه‌ها و شرایط شخصی باشد (فتحی و اجارگاه و زیمیتات^۱، ۲۰۰۷). مارگولیس^۲، سولداتنکو^۳، اکر^۴ و دیگران (به نقل از مهram و همکاران، ۱۳۸۵) به اهمیت توجه به برنامه درسی پنهان در نظام آموزش عالی تأکید ورزیده و ضمن انتقاد از نظریه پردازان انتقادی که توجه‌شان به برنامه درسی پنهان را معطوف به تعلیم و تربیت ابتدایی و متوسطه نموده‌اند، عرصه آموزش عالی را صحنه اصلی برای مهارت آموزی، اجتماعی شدن و تغییرات اجتماعی دانسته‌اند که در آموزش عالی باید صورت پذیرد.

محققان عوامل مختلفی از قبیل جو اجتماعی مدرسه، معلم، فرهنگ و آداب و رسوم، محیط فیزیکی را بر یادگیری و برنامه درسی مؤثر می‌دانند. شریعتمداری عوامل مورد نظر را شامل: عوامل محیط اجتماعی، محیط خانوادگی، محیط جغرافیایی و عوامل درونی مثل طرز تفکر و تمایل یادگیرنده و میل و رغبت او می‌داند. جان دیویی تجربیات قبلی و میل و رغبت را از محرک‌های اساسی در یادگیری می‌داند (به نقل از شریعتمداری، ۱۳۸۲).

اسمیت و مونتگرمری^۵ (۱۹۹۷) جو اجتماعی، فرهنگ، آداب و رسوم و ارزش‌های مدرسه را بر برنامه درسی دینی مؤثر می‌دانند. روتر^۶ (۱۹۸۰) و برندا^۷ (۱۹۹۷) به نقل از مهر محمدی و علیخانی (۱۳۸۳) قوانین و مقررات آموزشی، نظم و انضباط، محیط فیزیکی و ظاهری مدرسه را بر یادگیری مؤثر دانسته‌اند. دورمن و همکاران (۱۹۹۹) به نقل از صمدی (۱۳۸۰) توجه به نیازهای دینی دانش آموزان و جلب رضایت آنان در آموزش دینی را از متغیرهای مهم در به وجود آمدن ایمان یادگیران دانسته‌اند و همچنین اعلام نموده‌اند شرایط موجود کلاس‌ها آموزش دینی، تعیین‌کننده قوی برای نگرش مثبت به دین مسیحیت است. در زمینه عوامل مؤثر

-
1. Zimitat
 2. Margolis
 3. Soldatenko
 4. Acker
 5. Smit & Montegermeri
 6. Roter
 7. Brnda

بر برنامه‌درسی و آموزش دین در جوامع مختلف پژوهش‌های زیادی صورت گرفته است از جمله: فای^۱ (۱۹۹۳) توجه به نیازهای یادگیرندگان در برنامه‌درسی مبتنی بر علایق فراگیران (رویکرد فراگیر محور) و مسائل جامعه را از متغیرهای مهم در به وجود آمدن ایمان مذهبی دانش‌آموزان می‌داند.

گیسون^۲ (۱۹۸۹) و فرانسیس^۳ (۱۹۸۹) در تحقیقات خود نتیجه گرفته‌اند که آموزش دینی از طریق توجه به رفتارهای مذهبی و دل‌مشغولی‌های ذهنی دانش‌آموزان می‌تواند نقش مهمی در ایجاد نگرش مثبت آنان به اعتقادات مذهبی ایفا نماید (صمدی، ۱۳۸۰). اکرمی (۱۳۷۳) عوامل به وجود آورنده و مؤثر بر آموزش‌های ضمنی یا برنامه‌درسی پنهان را، معماری و کیفیت ساختمان مدرسه - ساختار اجتماعی و اداری مدرسه - جو اجتماعی مدرسه تعامل معلم و شاگرد، مواد متن می‌داند. ایشان در ادامه عوامل مؤثر بر برنامه‌درسی پنهان درس دینی را معلم، کتاب، ارزشیابی مدیریت توسعه (نقش مدیر، معاون و سایر کارکنان اداری مدرسه) سایر معلمان مدرسه، خانواده و جامعه معرفی می‌کند.

با بررسی نظرات اندیشمندان و محققان که در زمینه عوامل مؤثر بر برنامه‌درسی و به ویژه برنامه‌درسی نهفته آموزش دینی کار کرده‌اند می‌توان برای سهولت در پژوهش عوامل مؤثر بر برنامه‌درسی نهفته درس اندیشه‌اسلامی را به چهار دسته به شرح ذیل تقسیم نمود:

۱- عوامل نظام آموزشی؛ که عبارتند از: مدرس، متن و محتوا، محیط آموزشی، ارزشیابی و جو فرهنگی تربیتی حاکم بر مؤسسه آموزشی، رفتار مدیران آموزشی و سایر معلمان و همکلاسی‌ها.

۲- عوامل اجتماعی- فرهنگی؛ شامل: خانواده، دوستان، نهادهای فرهنگی مذهبی مثل بسیج و انجمن‌های علمی و فرهنگی، رسانه‌های ارتباطی مثل روزنامه‌ها، اینترنت، ماهواره و رادیو و تلویزیون و همچنین تعاملات و ارتباطات اجتماعی.

1. Fahy
2. Gibson
3. Francis

- ۳- عوامل فردی؛ شامل: سن، جنس، مطالعه کتب مذهبی، رضایت از دوره، دوست‌گرایی.
- ۴- عوامل جغرافیایی؛ شامل: نوع مسکن از حیث ملکی یا اجاره‌ای بودن و محل زندگی از لحاظ اینکه در روستا، شهرهای کوچک یا شهرهای بزرگ می‌باشد.
- تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به سؤال‌های زیر است که متضمن برخی از مهمترین عوامل مؤثر بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی می‌باشد.

الف- سؤال اصلی

عوامل مؤثر بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی کدامند؟

ب- سؤال‌های فرعی

- ۱- عوامل آموزشی مؤثر بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی کدامند؟
- ۲- عوامل اجتماعی مؤثر بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی کدامند؟
- ۳- عوامل فردی مؤثر بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی کدامند؟
- ۴- عوامل جغرافیایی مؤثر بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی کدامند؟

روش

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری مورد مطالعه ۶۰۰ نفر دانشجویان دوره کارشناسی ورودی سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹ یکی از دانشگاه‌های مستقر در تهران است که با استفاده از فرمول حداکثری کوکران و نظرات ارقامی (۱۳۷۸) که ۲۰۰ نفر را برای تحقیقات میدانی کافی می‌دانند، تعداد ۲۱۰ نفر از دانشجویان با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی به عنوان نمونه انتخاب شدند و در نهایت ۲۰۴ پرسشنامه جمع‌آوری شد. برای جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. به منظور تأیید روایی ابزار سنجش، پرسشنامه در اختیار ۱۰ نفر از صاحب نظران و اساتید مرتبط قرار گرفت و با اعمال نظرات آنان، روایی محتوایی صورتی مورد تأیید قرار گرفت. سپس برای

سنجش پایایی آن از آلفای کرونباخ استفاده شد، و ضریب آلفای آن ۰/۸۵ محاسبه گردید که نشان از تأیید ضریب پایایی آن داشت.

یافته‌ها

در بیان یافته‌های تحقیق حاضر ابتدا متغیرهای مورد نظر توصیف می‌گردند، سپس نتایج آزمون‌های آماری در خصوص میزان ترابطه هر کدام از متغیرها بر برنامه‌درسی نهفته اندیشه اسلامی تشریح می‌گردد.

توصیف وضعیت متغیرها: برای سنجش متغیرهای آموزشی، اجتماعی و فردی از ۷۷ شاخص استفاده شد. که میانگین نمرات بدست آمده هرمتغیر از نظر دانشجویان، انحراف معیار و تعداد گویه‌های هر کدام از متغیرها در جدول ۱ بیان شده است.

جدول ۱. میانگین نمرات بدست آمده و مقدار انحراف معیار متغیرهای آموزشی

عوامل کلی	متغیرها	نمره کسب شده از ۴	انحراف معیار	تعداد گویه‌ها
آموزشی	مدرس	۲/۷۵	۰/۵۳	۱۷
	محتوای منابع	۲/۶۴	۰/۶۲	۹
	محیط فیزیکی	۲/۴۳	۰/۶۳	۵
	زمان آموزش	۲/۸	۰/۶۵	۴
	فضای فرهنگی تربیتی	۲/۳۹	۰/۵۴	۵
	ارزشیابی	۲/۹	۰/۴۶	۵
	خانواده	۲/۸	۰/۲۰	۶
اجتماعی	ارتباط و تعامل اجتماعی	۳/۱	۰/۴۲	۳
	دوستان و همکلاسی‌ها	۲/۹	۰/۶۴	۸
	میزان استفاده از رسانه‌ها	۲/۵	۰/۵۰	۴
	عضویت در نهادها و کانون‌های علمی مذهبی	۴/۳ از ۵	۰/۳۷	۵
فردی	رضایت مندی	۲/۹۲	۰/۸۵	۱
	دوست‌گرایی	۲/۴۲	۰/۷۷	۲
	مطالعه کتب مذهبی	۲/۸۳	۰/۷۰	۱

وضعیت متغیرهای جغرافیایی: متغیرهای جغرافیایی که دو متغیر محل زندگی و نوع منزل مسکونی را شامل می‌شوند هر کدام با شاخص خاص خود مورد سنجش قرار گرفتند؛ که نتایج آن در جداول ۲ و ۳ آمده است.

جدول ۲. توزیع نظرات پاسخگویان در مورد متغیر محل زندگی

محل زندگی	فراوانی	درصد
روستا	۸۸	۴۳/۱
شهر کوچک	۶۲	۳۰/۴
شهر بزرگ	۱۰	۴/۹
مرکز استان	۴۱	۲۰/۱
تهران	۳	۱/۵
جمع	۲۰۴	۱۰۰

جدول ۳. توزیع نظرات دانشجویان در مورد نوع منزل مسکونی

نوع مسکن	فراوانی	درصد
استیجاری	۱۴	۶/۹
ملکی	۱۸۵	۹۰/۷
سازمانی	۱	.۵
بی جواب	۴	۲
جمع	۲۰۴	۱۰۰

توصیف متغیر ملاک: برای سنجش متغیر ملاک (برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی) از ۱۵ شاخص استفاده شد که به وسیله آن میزان دانش، منش و توان دینی دانشجویان هنگام ورود به دانشگاه سنجیده شد. نتایج به عمل آمده حاکی است دانشجویان بطور متوسط ۳/۲۵ نمره از نمره قابل اکتساب (۴) را بدست آورده‌اند (توزیع نمرات بدست آمده در جدول ۴ آمده است).

جدول ۴. نمرات بدست آمده از متغیر ملاک

درصد	فراوانی	نمرات
۳/۴	۷	ضعیف (نمره کمتر از ۲۵ درصد)
۸/۸	۱۸	متوسط (نمره ۵۰-۲۵)
۴۶/۱	۹۴	خوب (نمره ۷۵-۵۰)
۴۰/۷	۸۳	خیلی خوب (نمره بیش از ۷۵)
۱	۲	بی جواب
۱۰۰	۲۰۴	جمع

در ارتباط با برنامه درسی نهفته این پرسش مطرح شد که عوامل مؤثر بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی کدامند و میزان تأثیر آنها بر برنامه چه اندازه می‌باشد. برای پاسخگویی به این سؤال ابتدا عوامل به چهار دسته کلی به شرح زیر طبقه بندی شدند: عوامل آموزشی، عوامل اجتماعی، عوامل انفرادی و عوامل جغرافیایی. سپس زیر مجموعه هر کدام از عوامل به عنوان متغیرهای مستقل مورد بررسی قرار گرفتند که متغیرها و نتایج بررسی به شرح زیر می‌باشد.

متغیرهای آموزشی مورد بررسی در تحقیق حاضر عبارتند از: مدرس، محتوا، مکان آموزش، زمان آموزش، فضای فرهنگی تربیتی و نحوه ارزشیابی. متغیرهای اجتماعی مورد بررسی در تحقیق حاضر عبارتند از: خانواده، ارتباطات و تعاملات اجتماعی، دوستان، رسانه‌ها و نهادهای علمی، فرهنگی و مذهبی. متغیرهای عوامل انفرادی مورد بررسی در تحقیق عبارتند از: سن، جنس، رضایت، مطالعه، دوست گرایی. با توجه به اینکه تمام متغیرهای فوق غیر از متغیر دوست گرایی و نوع منزل مسکونی رابطه معنی داری با متغیر ملاک داشتند، در مدل رگرسیونی شرکت داده شدند و هر کدام از عوامل و متغیرهای مربوطه بصورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفتند.

نتایج بدست آمده حاکی از آن است که متغیرهای آموزشی با متغیر ملاک دارای همبستگی ۰/۶۴ هستند و ضریب تبیین آنها حدود ۴۲٪ است. همبستگی متغیرهای اجتماعی نزدیک به ۰/۵۸ و ضریب تبیین آنها هم در حدود ۳۳٪ است. متغیرهای فردی نیز دارای

همبستگی حدود ۶۲٪ با متغیر ملاک بوده اند و ضریب تبیین آنها هم در حدود ۳۹٪ است. متغیرهای جغرافیایی کمترین همبستگی (۱۵٪) را با برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی داشته‌اند و ضریب تبیین آنها هم ۲۳٪ است. تحلیل واریانس هم نشان می‌دهد که آزمون F در سطح بیش از ۹۹ درصد معنا دار است (جداول ۵ و ۶).

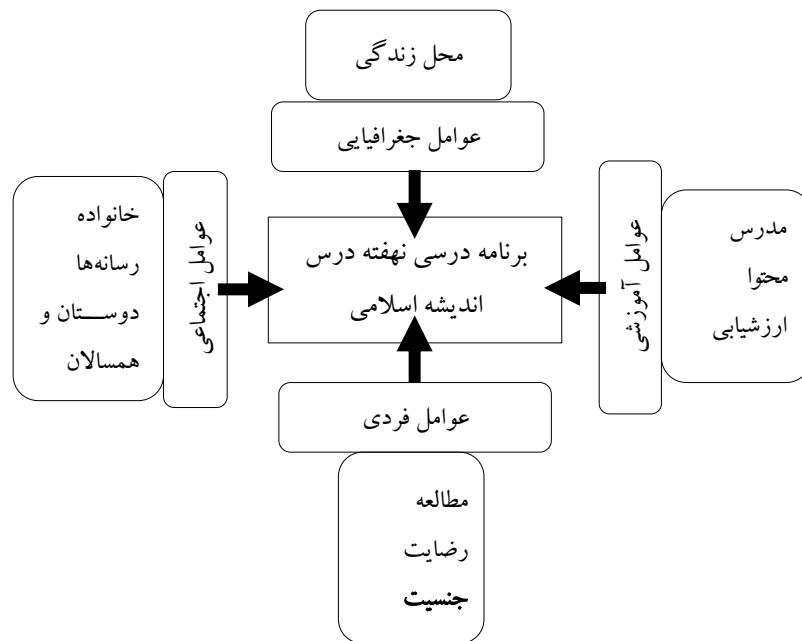
جدول ۵. مدل خلاصه شده نتیجه رگرسیون

عوامل	همبستگی کل	ضریب تبیین	درصد سازگاری ضریب	خطای معیار
آموزشی	۰/۶۴	۰/۴۱۵	۰/۹۴	۶/۷۶۳۴۶
اجتماعی	۰/۵۷۴	۰/۳۳۰	۰/۳۰۹	۶/۳۷۴۱
فردی	۰/۶۲۲	۰/۳۸۲	۰/۳۷۸	۶/۷۹۶۱۲
جغرافیایی	۰/۱۵۱	۰/۲۳	۰/۱۸	۸/۵۱۹۰۹

جدول ۶. ضریب رابطه هر کدام از متغیرهای مورد بررسی با برنامه درسی اندیشه اسلامی

عوامل	متغیرها	ضریبها		استاندارد ضریبها	t	انحراف معیار
		B	St. Error			
آموزشی	مدرس	۰/۳۲۴	۰/۰۸۶	۰/۳۳۴	۳/۷۶۴	۰/۰۰۰
	محتوا	۰/۴۴۳	۰/۱۳۴	۰/۲۷۷	۳/۳۱۳	۰/۰۰۱
	محیط فیزیکی	۰/۰۸۳	۰/۱۸۱	۰/۰۳۵	۰/۴۶۰	۰/۶۴۶
	زمان	-۰/۰۰۸	۰/۲۵۳	۰/۰۰۳	-۰/۰۳۳	۰/۹۷۴
	فضای تربیتی	-۰/۰۶۰	۰/۲۲۷	۰/۰۲۳	-۰/۲۶۵	۰/۷۹۲
اجتماعی	ارزشیابی	۰/۶۰۳	۰/۲۵۰	۰/۱۶۱	۲/۴۱۵	۰/۰۱۷
	خانواده	۰/۴۳۰	۰/۱۱۵	۰/۲۴۹	۳/۷۴۶	۰/۰۰۰
	ارتباطات	-۰/۵۱	۰/۰۸۳	-۰/۰۴۲	۰/۶۱۹	۰/۵۳۷
	دوستان	۰/۳۱۰	۰/۰۶۵	۰/۳۲۰	۴/۷۵۳	۰/۰۰۰
	رسانه‌ها	۰/۳۲۲	۰/۷۳	۰/۲۹۶	۴/۳۹۱	۰/۰۰۰
فردی	نهادها	۰/۰۰۷	۰/۰۴۵	۰/۰۱۱	۱۶۷	۰/۸۶۷
	جنس	-۵/۱۱۶	۱/۴۹۳	-۰/۱۹۳	۳/۴۲۶	۰/۰۰۱
	رضایت	۳/۹۸۱	۰/۵۴۲	۰/۴۲۷	۷/۳۳۹	۰/۰۰۰
جغرافیایی	مطالعه مذهبی	۳/۰۰۸	۰/۶۱۶	۰/۲۸۲	۴/۸۸۱	۰/۰۰۰
	محل زندگی	۰/۱۰۹۷	۰/۵۰۶	-۰/۱۵۱	-۷ ۲۰۱۶	۰/۰۳۱

نتایج جدول نشان می‌دهد که از ضرایب بتای (β) هر یک از متغیرهای پیش بین، متغیرهای: مدرس، محتوا، ارزشیابی، خانواده، دوستان، رسانه‌ها، جنسیت، مطالعه کتب مذهبی، رضایت از آموزش دینی و محل زندگی در برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی تأثیر مثبت دارند. شکل ۲ نشانگر عوامل و متغیرهای مؤثر بر برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی است.

شکل ۲. عوامل مؤثر بر برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر مدرس با مؤلفه‌هایی همچون، آراستگی، خوش بیان بودن، الگوبودن از نظر رفتار، تسلط بر محتوای درسی، با برانگیزاننده بودن، ارتباط و تعامل با شاگردان استفاده از روش‌های تدریس جذاب و نو و نیز انتقاد پذیر بودن مورد سنجش قرار گرفت. نتایج حاکی است که این متغیر ضریب تأثیر بالایی بر برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی داشته است. این مطلب نشانگر این است که مدرسان دروس اندیشه اسلامی نقش محوری در پرورش اندیشه دینی

دانشجویان دارند حتی می‌توانند تا حدود زیادی کاستی‌های عناصر دیگر برنامه را نیز با به کارگیری روش‌های تدریس جذّاب و ایجاد رابطه صحیح با فراگیران جبران نمایند. مدل ارتباط دانشجوی- هیأت علمی (پاسکارالا ۱۹۸۰) مدل علیّ عمومی پاسکارالا (۱۹۸۵) به نقل از پارسا (۱۳۸۵)، تحقیق پارسا (۱۳۸۵) در مورد عوامل مؤثر بر برنامه درسی اجرا شده و طرح سه عاملی (نشانگر، فراگرد و محصول) بیگز (۱۹۸۴-۱۹۸۵-۱۹۸۹) که روش تدریس استاد را مؤثر می‌دانند و همچنین تحقیقات بیگز (۲۰۰۱-۱۹۹۳-۱۹۸۹) که با عنوان ویژگی‌های استاد و زمینه تدریس اثر مدرس را به اثبات رسانده است، تحقیق معروفی (۱۳۸۷) که عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش دانشگاه‌ها و ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای مدرس را مورد بررسی و تأیید قرار داده‌اند همگی تأثیر مدرس بر برنامه درسی را تأیید کرده‌اند.

- یکی دیگر عوامل آموزشی متغیر ارزشیابی می‌باشد که بر برنامه درسی نهفته، مؤثر بوده است. با توجه به نتایج بدست آمده می‌توان گفت ارزشیابی هم از عناصر مهم تأثیرگذار بر برنامه درسی اندیشه اسلامی است که باید مورد توجه جدی برنامه ریزان و مدرسان قرار گیرد. مؤلفه‌های ارزشیابی، مورد نظراین پژوهش عبارت بودند از توجه به رفتار مذهبی شاگردان در ارزشیابی، قبول داشتن استدلال دانشجویان بیش از متن کتاب و توجه صرف به متن کتاب و عملکرد شاگردان در برگه امتحان. نتیجه بدست آمده فوق با تحقیقات ذیل هماهنگی دارد: طرح سه عاملی (نشانگر، فراگرد و محصول) بیگز (۱۹۸۹، ۱۹۸۴، ۱۹۹۳، ۲۰۰۱) راهبردهای ارزشیابی کیفیت آموزش (معروفی، ۱۳۸۷). با توجه به نتایج پژوهش حاضر به نظر می‌رسد در زمینه ارزشیابی درس اندیشه اسلامی به جای تکیه بر رفتار مذهبی و استدلال، بیشتر به مطالب کتاب درسی و حفظ کردن آن تأکید شده است.

- متغیر محتوا نیز بر برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی مؤثر بوده است. تحقیقات بیگز (۱۹۸۴) اکرمی (۱۳۷۳) نیز این بخش از نتیجه را تأیید می‌نماید.

- از عوامل اجتماعی، متغیر خانواده بر برنامه درسی نهفته، مؤثر بوده که اهمیت نهاد خانواده و اثرگذاری زیاد آن بر برنامه درسی درس اندیشه اسلامی را می‌رساند تحقیقات بیگز

(۱۹۸۷)، مدل ارتباط دانشجو- هیأت علمی پاسکارالا (۱۹۸۵) بخش ویژگی‌های زمینه‌ای (زمینه خانوادگی) نیز این مطلب را تأیید می‌نماید.

- از دیگر متغیرهای اجتماعی که تأثیر آنها بر برنامه‌های درسی مؤثر بوده است متغیرهای؛ رسانه، دوستان و همکلاسی‌ها بوده است. یعنی نقش رسانه‌های ارتباطی و نیز تعاملات اجتماعی دوستان و همکلاسی‌ها بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی بسیار مهم می‌باشد. تحقیقات؛ ماهیت سیستمی تدریس شولمن (نصر اصفهانی ۱۳۷۱، پارسا ۱۳۸۵) بخش شرایط مدرسه و اجتماع، مدل علی عمومی پاسکارالا (۱۹۸۵) بخش تعامل با نمایندگان، جامعه‌پذیری، همسالان، مدل ارتباط دانشجو- هیأت علمی بخش دیگر تجارب دانشکده‌ای (فرهنگ همسالان) نیز نتایج بدست آمده را تأیید می‌نمایند.

- از متغیرهای فردی مطالعه کتب مذهبی از عوامل مؤثر بوده است یعنی میزان مطالعه کتاب‌های مذهبی بر برنامه درسی اندیشه اسلامی تأثیر مستقیم و بالایی را دارد. نتایج فوق با تحقیقات ذیل هماهنگی دارد؛ طرح سه عاملی (نشانگر، فراگرد و محصول) بیگز (۱۹۸۴) طرح سه عاملی (نشانگر، فراگرد و محصول) طرح سه عاملی (نشانگر، فراگرد و محصول).

- از دیگر متغیرهای فردی متغیر رضایت از دوره آموزشی می‌باشد که بر برنامه درسی نهفته مؤثر بوده است. نتیجه بدست آمده در این زمینه را تحقیقات زیادی تأیید می‌نمایند که بعضی از آنها یاد آوری می‌گردد: تحقیق فرانسیس (۱۹۸۹) کوئین (۲۰۰۰) ویلسون (۲۰۰۱) و آستین (۱۹۸۵) در خصوص تأثیر رضایت از محیط آموزشی بر مؤفقیت دانشجو، تعامل دانشجو با اساتید و کارکنان (کیفیت محیط آموزشی) (معروفی، ۱۳۸۷) ساختار اجتماعی و اداری مدرسه (اکرمی، ۱۳۷۳).

- متغیرهای جغرافیایی تأثیر چندانی بر برنامه‌های درسی نداشته‌اند و فقط در سنجش برنامه درسی نهفته مشخص شد که متغیر محل زندگی بر این برنامه مؤثر است البته تأثیر آن خیلی کم بوده است.

پیشنهاد می‌گردد

۱- با توجه به اینکه براساس نتایج بدست آمده از بین متغیرهای آموزشی متغیر مدرس بیشترین تأثیر را بر برنامه درسی اندیشه اسلامی داشته است، در جذب و بکارگیری مدرسان این درس دقت بیشتری به عمل آید و با برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی شیوه تدریس اساتید معارف به سمت روش‌های نوین و جذاب سوق داده شود.

۲- از آنجا که نتایج تحقیق حاکی از آن است که محتوای درس دینی دارای تأثیر زیادی می‌باشد، بنابراین لازم است محتوای کتاب اندیشه اسلامی با رویکرد مسأله محوری و مبتنی بر نیازسنجی علمی در راستای پاسخ به مسائل و مشکلات دانشجویان تدوین گردد.

۳- نتایج بدست آمده از نظرات دانشجویان حاکی از آن است که نوع ارزشیابی دروس دینی از عوامل مؤثر بر برنامه درسی می‌باشد، بنابراین لازم است با تشکیل کارگاه آموزشی نسبت به ارتقای روش‌های ارزشیابی با تمرکز بر تحول آفرینی بر رفتار در طول آموزش اقدام گردد.

۴- با توجه به تأثیر بالای خانواده بر ارتقای اندیشه دینی، آموزش و پرورش و آموزش عالی با همکاری نهادهای ذیربط دیگر نسبت به آموزش خانواده‌ها اقدام نمایند.

۵- با توجه به اینکه مطالعه کتب مذهبی نقش مستقیم و زیادی بر برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی داشته است لازم است برنامه ریزی گردد دانشجویان و دانش‌آموزان علاقه مند گردند هر چه بیشتر کتاب‌های مذهبی مطالعه نمایند ضمن اینکه کتابخانه‌های مدارس و دانشگاه‌ها کتاب‌های مذهبی جذاب را تهیه و در دسترس دانشجویان قرار دهند.

منابع فارسی

قرآن کریم

ارقامی. (۱۳۷۸). نمونه‌گیری در تحقیقات آموزشی، پژوهش در آموزش، تهران، پژوهشکده تعلیم و تربیت.

اکرمی، رضا. (۱۳۷۳). الگوی برنامه‌درسی بینش اسلامی مقطع متوسطه، رساله دکتری تخصصی، دانشگاه تربیت معلم تهران.

پارسا، محمد. (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر بر برنامه‌درسی اجرا شده و برنامه‌درسی آموخته شده در دوره‌ی کارشناسی دانشگاه شیراز براساس الگوی سه‌عاملی بیگز، پایان‌نامه دکتری تخصصی رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه شیراز.

سعیدی رضوانی، محمود. (۱۳۸۰). تبیین برنامه‌درسی پنهان درس بینش اسلامی دوره متوسطه و ارائه راهبردهایی در آموزش اثر بخش دینی، پایان‌نامه دوره دکتری.

شریعتمداری، علی. (۱۳۸۲). روان‌شناسی تربیتی، چاپ شانزدهم، تهران: انتشارات امیرکبیر.

صمدی، پروین. (۱۳۸۰). طراحی الگوی مطلوب برنامه‌درسی دینی برای دوره متوسطه تحصیلی و میزان توافق برنامه‌درسی رسمی با آن، پایان‌نامه دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه تربیت مدرس.

فتحی واجارگاه، کورش. (۱۳۸۴). کالبد شکافی برنامه‌درسی تجربه شده، مجموعه مقالات چهارمین همایش انجمن برنامه‌ریزی درسی ایران (قلمرو برنامه‌درسی در ایران)، تهران: سمت فتحی واجارگاه، کورش و واحد جوکده، سکینه. (۱۳۸۵). شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه‌درسی پنهان، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی شماره ۱۷ سال پنجم.

علیخانی، محمدحسین و مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۴). بررسی پیامدهای قصدنشده برنامه‌درسی پنهان ناشی از جو اجتماعی مدارس متوسطه شهر اصفهان و ارائه راه کارهایی برای کاهش آن، دومهنامه علمی پژوهشی دانشگاه شاهد.

کلاین، فرانسیس. (۱۳۶۷). استفاده از یک مدل تحقیقاتی به عنوان راهنمای فرایند برنامه‌ریزی درسی، ترجمه محمود مهر محمدی، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۲۱.

- گال، بورک و گال. (۱۳۸۷). روش تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، ترجمه نصر اصفهانی و همکاران، تهران: سمت.
- محمدی، مهدی. (۱۳۸۵). بررسی تأثیر برنامه درسی تجربه شده بر رضایت و موفقیت دانشجویان رشته های مهندسی و علوم پایه، ارائه مدلهای توضیحی، رساله دکتری دانشگاه شیراز.
- مهرام، بهروز و همکاران. (۱۳۸۵). نقش مؤلفه های برنامه درسی پنهان در هویت علمی دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه فردوسی مشهد)، فصلنامه مطالعات برنامه درسی، شماره ۳: ۲۹-۳۰.
- معروفی، یحیی. (۱۳۸۷). عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش دانشگاه‌ها به منظور ارائه مدلی برای ارزشیابی، رساله دکتری، تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- موسی پور، نعمت ا... (۱۳۸۵). مبانی برنامه ریزی آموزشی متوسطه، مشهد: آستان قدس رضوی.
- مهر محمدی، محمود. (۱۳۷۴). تأملی در نظام متمرکز برنامه درسی، تهران: فصلنامه تعلیم و تربیت، سال یازدهم، شماره ۲-۱.
- مهر محمدی، محمود. (۱۳۸۱). برنامه درسی، نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها، مشهد: آستان قدس رضوی.
- نصر اصفهانی، احمد. (۱۳۷۱). عوامل مؤثر بر بهبود کیفیت تدریس، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۲۹.

منابع انگلیسی

- Astin, A. W. (1985). *Achieving educational excellence: critical assessment of priorities and practice in higher education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Biggs, J. B. (1987). "process and outcomes in essay writing" Research and Development in Higher Education.
- Biggs, J. B. (1989). "Approaches to the enhancement of tertiary teaching". Higher Education Research and Development.
- Biggs, J. (1996). "Enhancing teaching through constructive alignment" Higher Education.
- Biggs, J. (2001). "the reflective institution: Assuring and enhancing the quality of Teaching and learning" Higher Education.
- Biggs, J. B. (1993). "From theory to practice: A cognitive system approach". Higher Education Research and Development.

- Biggs, j. B (1993). "what do inventories of students" learning processes veally measure? A the article review and clarification". B. j. edu. Psy.
- Dorman. J.p.M Robbie. Cjand foster, W.j. (1999) :"*Associations Between psycho social Environment in Religious Education classes and student outcomes*," the Annual Meeting of the Amercan Education Research Asso ciation(AERA), montreal.
- Fathi-vajargah.k; Zimitat,C. (2007):" *experiential curriculum target journal*": curriculum studies
- Fahy, P.s.(199۳) :"*faith in clas Roons theoy and practice Homebush*", New south wales st paul.
- Francis, L.J.(19۸9):" *measuring Attiude Touards christianity during child hood and Adolescence Personality and in dividual Differences*",
- Goodlad.j .(1997):" *curriculum as afiled of study in international encyclopedia of curriculum pergamon*".
- Klien. M.f. (1991) :"*A conceptual framework for curriculum decision making in the politics of Curriculum decision making*"
- Pascavella, E. t. (1985). *College environmental influences on learning cognitive development*. In smart, J.C. (ED). Higher education: Handbook of theory and reseach, vol. L. New york: Ayaathon press.
- Quin,Petrian M. (2000);" *Factors influencing students outcomes in university agricultural courses*": bulding and testing explanatory models. thesis submitted to Charles sturt university in fulfillment of Thy requirement for the degree of doctor of philosophy - November
- Waine & bruce. (2003):" *definition of curriculum, faculty senate task force on curriculum*".
- Wilson, L. O (2001) *types of curriculum*, Available at:www.uwsp. Education/Silson/currc/curtyp.htm.
- ZimitAT,c. (2003):" *the impact of full-time employment and family commitement on the first year experience of full-time students*". Paper presented at the 7th annual Pacific Rim first year experience conference QUT.

